REVIEW OF RESEARCH
ISSN: 2249-894X
IMPACT FACTOR : 5.7631(UIF)
VOLUME - 11 | ISSUE - 11 | AUGUST - 2022

''यवतमाळ जिल्ह्यातील नाफेड तर्फे तुर खरेदीचा संदर्भातील आर्थिक विश्ले ण''

गणेश दादाजी तुरक१ , डॉ. रंजना जे. महाजन२
[१]संशोधनकर्ता
[२]मार्गदर्शिका, श्री. बाबासाहेब देशमुख पारवेकर महाविद्यालय, पांढरकवडा, जि. यवतमाळ.

साराशं

पश्चिम विदर्भातील यवतमाळ जिल्हा हा एक कृभी प्रधान जिल्हा म्हणून ओळखल्या जातो. जिल्ह्यात सोयीबीन, कापूस, तूर, संत्र, हरबरा व गहू या पिकांचे उत्पादन प्रामुख्याने घेण्यात येते. अलिकडील काळात तूर या पिकांला अनन्यसाधारण महत्त्व प्राप्त झाले असून भारतीय उपभोक्यांच्या दृभटीने हे पीक किती महत्त्वाचे आहे? याची प्रचिती अलीकडील तूर टंचाईच्या काळात दिसून आली. भारता व्यतिरिक्त फार कमी रा ट्रे तूरीचे उत्पादन होत असून, एकट्या भारत देशाची तूर डाळीची गरज ही या उत्पादनाच्या मानाने फार अधिक असल्याचे समोर आले आहे. याच बाबीचा फायदा उचलून व्यापारी वर्ग, ोतकऱ्यांकडून तूर कमी किंमतीवर विकत घेऊन त्याची डाळ करून साठवणूक करून ठेवतात व तूर डाळीची बाजारात टंचाई निर्माण करतात. यामुळे तुर डाळीची बाजारात टंचाई निर्माण करतात. यामुळे तूर डाळीच्या किंमती वाढून; उपभोक्यांना अत्यंत महाग दरावर तूर डाळ विकत घ्यावी लागते मुख्य म्हणजे याबाबीचा फायदा केवळ व्यापारांना होत असून ोतकरी व उपभोक्त्यांना आर्थिक नुकसान सोसावा लागतो. या बाबीवर लक्ष ठेऊन ासनाने आधिकारीक तूर खरेदी केंद्र निर्माण केले असून यात नाफेड मुख्य भूमिका बजावत आहे. याच अनुशंगाने प्रस्तावित अध्ययनात यवतमाळ जिल्ह्यातील तूर खरेदी प्रक्रियेत नाफेडच्या भुमिकेचा आढावा घेण्याचा प्रयत्न करण्यात आला. त्याच प्रमाणे नाफेडच्या भुमिकेचे अध्ययन करुन, समस्या व अडचणींचा ोध घेण्यात आला. त्याचप्रमाणे या संबंधी काही सुचना व शिफारसी देखील करण्यात आल्या.

प्रस्तावना :

विकसित आणि विकसनशील अशा दोन्ही देशांमधील शेती ही सर्वात महत्वाची क्रिया आहे जी मनुष्य आणि विविध कृषी आधारित उद्योगांना मूलभूत कच्चा माल प्रदान करते. हा भारतीय अर्थव्यवस्थेचा मुख्य आधार आहे आणि दारिद्र्य आणि बेरोजगारीचा प्रभावी घटक आहे. देशाच्या आर्थिक विकासामध्ये त्याचे महत्त्व ओळखून, सलग पाच वर्षांच्या योजनांमध्ये शेती सुधारण्यासाठी सतत प्रयत्न केले गेले आहेत.

शेती ही भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या गढींपैकी एक आहे आणि ती एकूण देशांतर्गत उत्पादनाच्या (जीडीपी) १८.५ टक्के आहे. उत्पादन क्षेत्राशी संबंधित पुरवठा आणि मागणी संबंध आहे या वस्तुस्थितीवरून शेतीचे महत्त्व आहे आणि ते भारताच्या ग्रामीण लोकसंख्येचे उपजीविकेचे स्रोत आहे आणि ते ग्रामीण उदरनिर्वाहाच्या सुरक्षा प्रणालीचा आधार दर्शविते. मागील काही व ात भारताने विक्रमी अन्न धान्य उत्पादन साध्य केले आणि मागील आर्थिक दशकांच्या तुलनेत भरघोस वाढ नोंदविली. अन्न धान्य उत्पादनातील हा एक महत्त्वाचा टप्पा आहे.

भारतातील कृषी परिस्थितीत वेगवान बदल झाले आहेत. भारतीय शेती, दीर्घ काळापासून एक निर्वाह व्यवसाय म्हणून पाहिले जात आहे आणि शेतकऱ्यांच्या भागातील जीवनशैली आता वेगाने वाढत आहे. भारतीय शेतकरी घरगुती वापराऐवजी

बाजारपेठेत उत्पादन करण्यासाठी आला आहे. शेती तंत्रज्ञानाच्या ब्रेकमुळे, आता एक दिवस, शेती जमीन आणि मानवी श्रम या दोन्ही उत्पादनांच्या वाढीसाठी वाढत्या भांडवलाच्या गहन अंतरावर बनली आहे. जर आपण लोकसंख्येच्या वाढीच्या स्थिर वाढीचा विचार केला तर अन्न धान्य आणि खाद्य तेलांच्या उत्पादनात आत्मनिर्भरता ही एक छोटीशी कामगिरी नाही. सिंचन आणि पीक तीव्रतेखालील भाग निरंतर वाढत आहेत. कृषी उत्पादनांच्या निर्यातीमुळे आम्हाला यंत्रसामग्री आणि अन्न धान्य आयात करण्यास सक्षम केले.

शेतीला उच्च प्राधान्य देण्यासाठी अनेक धोरणात्मक निर्णय घेतले गेले आहेत आणि उशीरा डाळींचे उत्पादन आहार, आर्थिक आणि इतर संबंधित घटकांचा विचार करून दबाव क्षेत्र म्हणून ओळखले गेले आहे.

सारणी क्र. १: जिल्ह्यातील तूर खरेदी प्रक्रियेत नाफेड महत्वपूर्ण भूमिका निभावण्यासंबंधी यवतमाळ जिल्ह्यातील तूर उत्पादक ेतकऱ्यांचा प्रतिसाद

जिल्ह्यातील तूर खरेदी प्रक्रियेत नाफेड महत्वपूर्ण भूमिका निभावते	वरंवारिता	टक्केवारी
होय	५९५	७४.४
नाही	१०८	१३.५
संगता येत नाही	९७	१२.१
एकूण	**८००**	**१००**
Chi-square	**Df**	**Sig.**
606.61	**2**	**0.000**

Chi-square- काई वर्ग मूल्य**; df (degrees of freedom)-** स्वातंत्र्यांश**; Sig. (Significance)-** सार्थकता

वरील सारणी क्रमांक १ मध्ये जिल्ह्यातील तूर खरेदी प्रक्रियेत नाफेड महत्वपूर्ण भूमिका निभावण्यासंबंधी यवतमाळ जिल्ह्यातील तूर उत्पादक ेतकऱ्यांचा प्रतिसाद दर्शविण्यात आला आहे. सारणीत दर्शविण्यात आलेल्या माहितीनूसार ७४.४ टक्के तूर उत्पादक ेतकऱ्यांना जिल्ह्यातील तूर खरेदी प्रक्रियेत नाफेड महत्वपूर्ण भूमिका निभावत आहे असे वाटते, तर १२.५ टक्के तूर उत्पादक ेतकऱ्यांना जिल्ह्यातील तूर खरेदी प्रक्रियेत नाफेड महत्वपूर्ण भूमिका निभावत आहे असे वाटत नाही. त्याचप्रमाणे १२.१ टक्के तूर उत्पादक ेतकरी जिल्ह्यातील तूर खरेदी प्रक्रियेत नाफेडद्वारे महत्वपूर्ण भूमिका निभावण्यासंबंधी तटस्थ आहेत.

जिल्ह्यातील तूर खरेदी प्रक्रियेत नाफेड महत्वपूर्ण भूमिका निभावण्याप्रमाणे तूर उत्पादक ेतकऱ्यांदरम्यान सार्थक (काई वर्ग मूल्य – ६०६.६१; स्वांतंत्र्यांश - २; P<०.०५) फरक आहे. म्हणजेच यवतमाळ जिल्ह्यातील सार्थकरित्या अधिक तूर उत्पादक ेतकऱ्यांना जिल्ह्यातील तूर खरेदी प्रक्रियेत नाफेड महत्वपूर्ण भूमिका निभावत आहे असे वाटते.

सारणी क्र. २: नाफेड मार्फत तूर विक्री करून आर्थिक लाभ मिळण्यासंबंधी यवतमाळ जिल्ह्यातील तूर उत्पादक ेतकऱ्यांचा प्रतिसाद

नाफेड मार्फत तूर विक्री करून आर्थिक लाभ	वरंवारिता	टक्केवारी
होय	५६१	७०.१
नाही	९६	१२.०
सांगता येत नाही	१४३	१७.९
एकूण	**८००**	**१००**
Chi-square	**Df**	**Sig.**
491.441	**2**	**0.000**

Chi-square- काई वर्ग मूल्य**; df (degrees of freedom)-** स्वातंत्र्यांश**; Sig. (Significance)-** सार्थकता

वरील सारणी क्रमांक २ मध्ये नाफेड मार्फत तूर विक्री करून आर्थिक लाभ मिळण्यासंबंधी यवतमाळ जिल्ह्यातील तूर उत्पादक ेतकऱ्यांचा प्रतिसाद दर्शविण्यात आला आहे. सारणीत दर्शविण्यात आलेल्या माहितीनूसार ७०.१ टक्के तूर उत्पादक ेतकऱ्यांना नाफेड मार्फत तूर विक्री करून आर्थिक लाभ होते असे वाटते, तर १७.९ टक्के तूर उत्पादक ेतकरी नाफेड मार्फत तूर विक्री करून आर्थिक लाभ मिळण्यासंबंधी तटस्थ आहेत. त्याचप्रमाणे १२.० टक्के तूर उत्पादक ेतकऱ्यांना नाफेड मार्फत तूर विक्री करून आर्थिक लाभ होते असे वाटत नाही.

नाफेड मार्फत तूर विक्री करून आर्थिक लाभ मिळण्याप्रमाणे तूर उत्पादक ेतकऱ्यांदरम्यान सार्थक (काई वर्ग मूल्य – ४९१.४४१; स्वांतंत्र्यांश - २; P<०.०५) फरक आहे. म्हणजेच यवतमाळ जिल्ह्यातील सार्थकरित्या अधिक तूर उत्पादक ेतकऱ्यांना नाफेड मार्फत तूर विक्री करून आर्थिक लाभ मिळतो असे वाटते.

नि क र्

सारणी क्रमांक १ मधून असे निदर्शनास येते की, ७४.४ टक्के तूर उत्पादक ेतकऱ्यांना जिल्ह्यातील तूर खरेदी प्रक्रियेत नाफेड महत्वपूर्ण भूमिका निभावत आहे असे वाटते, तर १२.५ टक्के तूर उत्पादक ेतकऱ्यांना जिल्ह्यातील तूर खरेदी प्रक्रियेत नाफेड महत्वपूर्ण भूमिका निभावत आहे असे वाटत नाही. त्याचप्रमाणे १२.१ टक्के तूर उत्पादक ेतकरी जिल्ह्यातील तूर खरेदी प्रक्रियेत नाफेडद्वारे महत्वपूर्ण भूमिका निभावण्यासंबंधी तटस्थ आहेत. जिल्ह्यातील तूर खरेदी प्रक्रियेत नाफेड महत्वपूर्ण भूमिका निभावण्याप्रमाणे तूर उत्पादक ेतकऱ्यांदरम्यान सार्थक (काई वर्ग मूल्य – ६०६.६१; स्वांतंत्र्यांश - २; P<०.०५) फरक आहे. म्हणजेच यवतमाळ जिल्ह्यातील सार्थकरित्या अधिक तूर उत्पादक ेतकऱ्यांना जिल्ह्यातील तूर खरेदी प्रक्रियेत नाफेड महत्वपूर्ण भूमिका निभावत आहे.

सारणी क्रमांक २ मधिल माहितीनूसार ७०.१ टक्के तूर उत्पादक ेतकऱ्यांना नाफेड मार्फत तूर विक्री करून आर्थिक लाभ होते असे वाटते, तर १७.९ टक्के तूर उत्पादक ेतकरी नाफेड मार्फत तूर विक्री करून आर्थिक लाभ मिळण्यासंबंधी तटस्थ आहेत. त्याचप्रमाणे १२.० टक्के तूर उत्पादक ेतकऱ्यांना नाफेड मार्फत तूर विक्री करून आर्थिक लाभ होते असे वाटत नाही. नाफेड मार्फत तूर विक्री करून आर्थिक लाभ मिळण्याप्रमाणे तूर उत्पादक ेतकऱ्यांदरम्यान सार्थक (काई वर्ग मूल्य – ४९१.४४१; स्वांतंत्र्यांश - २; P<०.०५) फरक आहे. यवतमाळ जिल्ह्यातील सार्थकरित्या अधिक तूर उत्पादक ेतकऱ्यांना नाफेड मार्फत तूर विक्री करून आर्थिक लाभ मिळतो असे वाटते. म्हणजेच यवतमाळ जिल्हयातील तूर उत्पादक ेतकऱ्यांना नाफेड मार्फत तूर विक्री करतांना आर्थिक फायदा होतो.

संदर्भ

(१) बोधनकर, सु., अलोणी, वि. व कुलकर्णी, मृ., (१९९३) सामाजिक संशोधन पध्दती, श्री साईनाथ प्रकाशन, नागपूर, पहिली आवृत्ती, पृ.क्र. २९९

(२) पाटील, जे. एफ., पठाण, के. जी., ताम्हणकर, पी. जे. व यादव, एस. बी., (२०१२) अर्थशास्त्रीय संशोधनाची तोंडओळख, कॉन्टिनेंटल प्रकाशन, पुणे,

(३) कऱ्हाडे, बी. एम. (२०११) ाास्त्रीय संशोधन पद्धती, पिंपळापूरे ॲन्ड कं. पब्लिशर, नागपूर,

(४) भांडारकर, पु. ल. (१९७६) सामाजिक संशोधनपद्धती, महारा ट्र विद्यापीठ ग्रंथ निर्मिती मंडळ,(दत्तराज प्रकाशन), नागपुर, – पृ. क्र. ७६.

(५) भांडारकर, पु.ल., (१९८१) संशोधन पद्धती, महारा ट्र ग्रंथ निर्मीती मंडळ, नागपूर

(६) A.W. Small - Some Researches into Research Journal of Applied Sociology – IX -3-11

(७) Ahsan, M.L., Ali, A. and Ahmed, I. (2012). Bio-fertilizer a highly potent alternative to chemical fertilizers: Uses and Future Prospects, *Journal of Chemical Engineering and Biological Sciences*, 6 (4): 10-23.

(८) Alfred Marshall- Principles of Economics – (ELBS)- MacMillan – London – 1962-p-1.

(९) Ananda, C., Jayaram, M.S., Ranganath, G. and Srikanth, H.S. (2014). A study on procurement of oilseeds by Karnataka co-operative oilseeds grower's federation limited (KOF), *International Journal of Commerce and Business Management* 27(1):92-95.

(१०) Ardeshna, N.J., Vekariya, S.B., Shiyani, R.L., and Gondaliya, V.L. (2014). Economic assessment of onion dehydration in Gujarat state: can it be a means for stabilizing onion prices? Economic Affairs, 59(2):217-230.

(११) Banik, N. (2017). Farmer Suicides in India and the Weather God, Procedia Computer Science122:10-16.